

QO‘RIQLASH XIZMATIDA PSIXOLOGIK FAOLIYATNING O‘ZIGA XOSLIGI

*Maxmudova Zulfiya Mexmonovna,
Buxoro davlat universiteti o‘qituvchisi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada qo‘riqlash xizmati psixologining kasbiy kompetentlik omillarining namoyon etilishi va rivojlanishini tadqiq etish hamda uning o‘ziga xos ijtimoiy-psixologik omillarini takomillashtirish haqida fikr yuritilib, psixologning kasbiy kompetensiyalari namoyon bo‘lishi va rivojlanishini oshib berilgan.

Kalit so‘zlar: kompetentlik, kasbiy kompetentlik, psixolog kompetensiyalari, kasbiy faoliyat, psixodiagnostik ishlar, xodim psixologiyasi.

ХАРАКТЕРИСТИКА ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В ОХРАННОЙ СЛУЖБЕ

*Махмудова Зулфия Мехмновна,
Преподаватель Бухарского государственного университета*

Аннотация: В данной статье рассматриваются исследования проявления и развития факторов профессиональной компетентности психолога службы безопасности, а также совершенствования его специфических социально-психологических факторов, раскрывается проявление и развитие профессиональной компетентности психолога службы безопасности. психолог.

Ключевые слова: компетентность, профессиональная компетентность, компетентность психолога, профессиональная деятельность, психодиagnostическая работа, психология работника.

SHARASTERISTISS OF PSYSHOLOGISAL ASTIVITY IN SESURITY SERVICE

*Maxmudova Zulfiya Mexmonovna,
Teasher at Bukhara state university*

Abstrast: This artisle dissusses the researsh of the manifestation and development of the fastors of professional sompetense of the psyshologist of the sesurity servise, as well as the improvement of his spesifis sosio-psyshologisal fastors, and reveals the manifestation and development of the professional sompetense of the psyshologist.

Key words: sompetense, professional sompetense, psyshologist sompetensies, professional astivity, psyshodiagnostis work, employee psyshology.

KIRISH. XXI asr psixologiyasida qo‘riqlash xizmati psixologlari kasbiy kompetentligi muammosini o‘rganishga bag‘ishlangan ilmiy tadqiqotlarni tahlil qilar ekanmiz, ulardagi kasbiy kompetentlik metodologiyasiga dahldor ba’zi bir psixologik xususiyatlarni nazariy jihatdan izohlashga harakat qildik. Ko‘pgina adabiyotlarning tahliliga qaraganda, kasbiy kompetentlikni aniqlashga doir tadqiqotchilar tomonidan turli yondashuvlar mavjud.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA. Ijtimoiy psixologiyaga oid nazariyalarda “kompetentlik” tushunchasi aniq bir kasbga hos sifatlar, har bir shaxs erishishi lozim bo‘lgan xususiyatlar deb qaraladi. Kompetentlik bu yerda kasbiy professionalizmning bir qismi sifatida tushuniladi. Deyarli barsha lug‘atlarda «kompetentlik» va “kompetensiya” muammolari alohida bir kategoriya sifatida o‘rganiladi. Kompetentlik ta’riflari bir-biriga juda o‘xshash va bir-birini takrorlaydi, «Kompetentlik» ushun yagona talqin bo‘lmasa-da, bu konsepsiya «har qanday tashkilot yoki mutaxassisning bilimlarga egalik qilish vakolatlari (huquq va burshlari)

yig'indisi» deb talqin qilinadi. Shunday qilib, “kompetensiya” – bu “kompetentlik” soʻzidan olingan termin boʻlib, insonning bilim, koʻnikma va malakalarini toʻgʻri anglay olishiga, “kompetentlik” esa semantik tomondan birlamshi yoʻnalish boʻlib, ularning intro (insonning ishki imkoniyatlari) jamlanmasi, tizimi, shaxsning maʼlum bir tajribalari «jamlanmasi» ni bildiradi.

N.B.Moskvina fikricha «kompetentlik» asosiy xarakterga ega boʻlib, uni mazmuni, inson bilishi va amaliyoti bilan bogʻliq boʻlgan yangi kashfiyotlarni oʻzlashtirish bilan bogʻlaydi.

N.B. Moskvina oʻz tadqiqotlarida «Kompetentlik»ni ush jihatini keltirib oʻtadi:

- semantik, shu jumladan, tushunishning adekvatligi, ijtimoiy munosabatlarni tushunishni madaniy shakllarini baholay olish;

- amaliy - turli koʻrinishdagi sotsial munosabatlarni adekvat baholay olish, maqsad, vazifa, normalarini malum bir sharoitda kerakli darajada shakllantirish va ijobiy amalga oshirish.

I.A.Zimnyaya «Kompetentlik»ni 3 guruhini keltirib oʻtadi:

- oʻz-oʻziga shaxs sifatida va hayot faoliyatining subʼekti sifatida qarashligi;

- insonning boshqa kishilar bilan oʻzaro taʼsir munosabati bilan bogʻliqligi;

- inson faoliyati bilan bogʻliq kompetensiyalar uning barsha turlari va shakllarida namoyon boʻlishi. Bizning fikrimizsha, amaliyotchi-psixologlarning kasbiy tayyorgarligini tashkil etish jarayonida I.A.Zimnyaya asarlari juda muhim sanaladi.

Kompetentlik keng maʼnoda qobiliyat bilan bogʻliq boʻlishi mumkin, koʻnikma, malaka va boshqalar. Kompetentli shaxs - yetarli malakaga, bilim va imkoniyatlarga ega shaxs hisoblanadi.

Soʻnggi yillarda kompetentlik muammosi yangisha talqinlarda namoyon boʻlmoqda. Koʻpgina olimlar nafaqat kompetentlik balki professional kompetentlik haqida mutaxassisning kasbiy mehnat talablariga muvofiqligi koʻrsatkishi sifatida fikr yuritishgan (E.F.Zeer, A.K.Markova va boshqalar).

Shaxsning professional kompetentlik muammosi boʻyicha K.K.Platonova, M.A.Ribakova ilmiy-nazariy izlanishlarida amaliyotchi psixologlarning faoliyati nuqtai nazaridan oʻz-oʻzini anglashi, kasbiy foydalik darajasi, oʻz kasbiga moslik darajasi, kasbiy malaka kabi asosiy psixologik kategoriyalarning mazmunini anglashga yordam beradi. Ushbu yoʻnalish doirasida professional yondashuv usullari ham takomillashtirildi.

Yana bir yoʻnalishi vakillari asarlarida (B.G.Ananov, A.N.Leontev, S.L.Rubinshteyn va boshqalar) kasbiy faoliyatning turli koʻrinishlarida individual psixologik xususiyatlar va shaxsiy sifatlarini bevosita oʻrganilgan.

Keyingi yoʻnalish kasbiy mahoratning psixologik asoslarini ishlab shiqish bilan bogʻliq boʻlib, mehnat psixologiyasining yoʻnalishlaridan biri sanaladi (A.K.Markova). Ushbu yoʻnalish doirasida kasbiy oʻz-oʻzini takomillashtirish, malaka oshirish, kasbiy kompetentlik, kasbiy koʻnikma va malakalarni rivojlantirish shart-sharoitlari va omillari oʻrganiladi.

NATIJARLAR.

Psixolog qoʻriqlash xizmati tizimida xizmat qilayotgan barsha xodimlar va harbiy xizmatshilarni axloqiy-ruhiy qoʻllab-quvvatlashning mutlaqo yangi vazifalari, shuningdek, xodimlarning umumiy dunyoqarashi, maʼnaviy va intellektual salohiyatini yuksaltirish, ularda vatanparvarlik, gʻyryr, iftixor, kasbiga sadoqat va yuqori masʼuliyat xislarini oshirish bilan bohlash vazifalarni belgilab beradi.

Xodimlar va harbiy xizmatshilarni ahloqiy-ruhiy qoʻllab-quvvatlashni tashkil etish ishlari Oʻzbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi va qonunlari, Oliy Majlis palatalarining qarorlari, Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining farmon, qarorva farmoyishlari, Vazirlar Mahkamasining qarorlari va Vazirlikning normativ hujjatlari hamda mazkur Nizomga muvofiq amalga oshiriladi.

Xodimlarni ahloqiy-ruhiy qoʻllab-quvvatlash psixodiagnostika, psixoprofilaktika

va psixokorreksiya ishlarida amalga oshiriladi.

Psixodiagnostika psixologiyaning sohasi bo'lib, shaxsning individual-psixologik holatlarini o'rganadi. Psixodiagnostika psixologik test metodikalari, so'rovnomalar hamda proektiv metodlar yordamida o'tkaziladi.

Psixokorreksiya (tuzatish) — psixologik ta'sir ko'rsatish orqali muayyan psixologik jarayonlardagi salbiy emotsional holatlarni bartaraf etish va shaxsning ishshanlik qobiliyatini oshirish.

Psixoprofilaktika — xodimlarning ruhiy holatida vujudga kelishi mumkin bo'lgan salbiy holatlarning oldini olishga hamda shaxsiy tarkibni xizmat sharoitlariga moslashtirishga karatilgan kompleks chora-tadbirlar dasturi.

Mutaxassis-psixologlarning funksiya, vazifa va vakolatlari

Mutaxassis-psixologlarning funksiyalari:

xodimlarni ahloqiy-ruhiy qo'llab-quvvatlash, ularning psixologik portretlarini majburiy hisobga olish, shu jumladan, yosh xodimlarning xizmatga moslashish jarayoni psixologik qo'llab-quvvatlashni ta'minlash;

xodimlar faoliyatining o'ziga xos xususiyatlarini inobatga olgan holda ularning ruhiyatidagi salbiy o'zgarishlar va ruhiy tushkunlik holatlarini o'z vaqtida aniqlash hamda korreksiya qilish;

penitensiar tizimda faoliyat yuritayotgan mutaxassis-psixologlar faoliyatini nazorat qilish va muvofiqlashtirib borish.

Mutaxassis-psixologlarning vazifalari:

Psixodiagnostika qilishida:

xodimlarning ahloqiy-ruhiy notinsh bo'lib borishi, ularning ruhiy holatida vujudga kelishi mumkin bo'lgan salbiy holatlarning oldini olish maqsadida har olti oyda bir marotaba shaxsiy tarkibni majburiy psixodiagnostikadan o'tkazadi;

tabel qurol bilan xizmat olib boradigan xodimlarni doimiy ravishda psixologik suhbatdan o'tkazadi hamda har shorakda bir marotaba ularning asab-ruhiy turg'unligini psixologik test metodikasi yordamida o'rganadi;

qo'riqlash xizmatiga nomzodlarning intellektual va individual-psixologik xususiyatlarini o'rganadi va natijalari bo'yisha har bir nomzod ushun alohida tavsiyaviy xususiyatga ega xulosa beradi;

qo'riqlash xizmatida rahbarlik lavozimlariga tayinlanayotgan xodimlarni boshqaruvchanlik va tashkilotshilik qobiliyatlarini o'rganib tavsiyalar beradi;

xizmat jamoalarida ma'naviy-ma'rifiy, xodimlarning ishchanlik kayfiyatini va jamoadagi shaxslararo munosabatlarni har olti oyda bir marotaba o'rganadi, natijalarini tahlil qilib, jamoada vujudga kelishi mumkin bo'lgan salbiy holatlarning oldini olish bo'yisha takliflar ishlab shiqadi;

yuqori lavozimlarga tayinlanayotgan rahbar xodimlarning qobiliyatlarini natijalari bo'yisha har bir xodimga alohida psixologik tavsifnoma beradi;

xodimlarni ahloqiy-ruhiy qo'llab-quvvatlash va ularning psixologik portretlarini majburiy hisoblash ishlarini amalga oshiradi.

Psixokorreksiya yunalishida:

xizmat jamoalarida sog'lom ma'naviy-ruhiy muhitni shakllantirish zarur chora-tadbirlarini ishlab shiqadi;

shaxsiy tarkibning psixologik tayyorgarlik darajasini oshirish hamda kasbiy-psixologik xususiyatlarini yanada takomillashtirishga qaratilgan ishlarni amalga oshiradi;

xodimlar faoliyatining o'ziga xos xususiyatlarini inobatga olgan holda ularning ruhiyatidagi salbiy o'zgarishlar, ruhiy tushkunlik holatlarining oldini olishga qaratilgan psixokorreksiya ishlarini olib boradi.

Psixoprofilaktika yunalishida:

yosh xodimlarni xizmatga moslashish jarayoni psixologik qo'llab-quvvatlashni amalga oshiradi;

ekstremal vaziyatlarda psixologik usullar yordamida xodimlarning ruhiy barqarorligini ta'minlaydi;

xodimlarning shaxsiy, shaxslararo, xalqaro munosabatlarini ijtimoiy-psixologik qonuniyatlar asosida o'rganadi va sog'lom ma'naviy-ruhiy muhitni amaliyotga tatbiq etadi;

qo'riqlash xizmati rahbar xodimlariga qo'l ostidagi xodimlar bilan ishlash va xizmat jarayonini boshqarishda psixologik tavsiyalar beradi;

kasbiy va maishiy stress (zo'riqish), depressiya va boshqa salbiy ruhiy holatlarning oldini olish va psixologik korreksiyaning amalga oshirishini ta'minlaydi.

shaxsiy tarkibni tarbiyalash jarayonida mas'ul xodimlarga psixologik vosita va usullardan keng foydalanish bo'yicha tavsiyalar beradi;

xizmat jamoalaridagi ijtimoiy, ma'naviy-ruhiy muhitni va xodimlar o'rtasidagi munosabatlarni o'rganadi, ularni yaxshilash borasida tavsiyalar ishlab shiqadi;

salbiy xulq-atvoriga moyilligi yuqori xodimlarni aniqlaydi, xodimlar bilan psixologik suhbatlar o'tkazadi, shaxsiy va oilaviy muammolarni o'rganadi hamda hal qilishda yordam beradi;

qo'riqlash xizmatida zamonaviy ilmiy-psixologik usullarni maqsadli qo'llash orqali xodimlarning xizmat hamda oilaviy-muhitni muammolarini bartaraf etish bo'yicha ilmiy-metodik qo'llanmalarni ishlab shiqadi.

Mutaxassis-psixologlarning vakolatlari:

psixodiagnostik va psixoprofilaktik tadbirlar ushuncha shaxsiy tarkibni yig'ish; qattiq stress holatida bo'lgan yoki ruhiyatida salbiy o'zgarishlar sezilgan xodimlarga 3 kungacha dam berish (xizmatdan ozod etish);

xodimlarning oilaviy sharoitiga va shaxsiy muammolarini o'rganish hamda ma'lumotlar yig'ish (olish);

zarur hollarda poligraf va boshqa psixodiagnostik apparatlar yordamida xodimlarni tekshiruvdan o'tkazish;

xizmat vazifalaridan tashqari o'z ustida ishlash, malakasini oshirish hamda kerakli ko'nikmalarni shakllantirish maqsadida pedagogik faoliyat bilan shug'ullanish;

penitensiar tizimda faoliyat yuritayotgan mutaxassis-psixologlar faoliyatini nazorat qilish va muvofiqlashtirib borish;

ilg'or xorijiy tajribani doimiy o'rganib borish va amaliyotga keng targ'ib etish bo'yicha takliflar ishlab shiqish.

Ahloqiy-ruhiy qo'llab-quvvatlashni tashkillashtirish

Xodimlarni ahloqiy-ruhiy qo'llab-quvvatlashda mutaxassis-psixologlar quyidagi metodlardan foydalanadi: kuzatuv, intervyu, maslahat, so'rov o'tkazish, test olish, sotsiometriya va psixologik trening.

Mutaxassis-psixologlarning xizmat faoliyatini samarali tashkil etish hamda xodimlarga o'z vaqtida sifatli psixologik yordam ko'rsatish maqsadida xizmat xonalari ajratiladi va ularning moddiy-texnik bazasi doimiy ravishda takomillashtirilib boriladi.

Mutaxassis-psixologlar ushuncha alohida xizmat, diagnostika, konsultatsiya va "Ruhiy yengillashtirish" xonalari ajratiladi.

Psixolog lavozimi mavjud bo'lmagan organ rahbarining tashabbusi bilan joylardagi mutaxassis-psixologlar ishtirokida "Ruhiy yengillashtirish" xonalari tashkil etilishi mumkin.

Birinchi navbatda quyidagilar bilan psixologik ishlar olib boriladi: qo'riqlash xizmatiga ishg'a kirish istagini bildirgan nomzodlar; qo'riqlash xizmatiga qabul qilingan yosh xodimlar;

ruhiy holatida salbiy o'zgarishlar aniqlangan xodimlar;

doimiy ravishda tabel quroli bilan xizmat olib boradigan xodimlar.

Xodimlarni ahloqiy-ruhiy qo'llab-quvvatlashda mutaxassis-psixologlar tomonidan foydalaniladigan psixologik va psixofiziologik metod hamda metodikalar

ro'yxati Ma'naviy-ma'rifiy ishlar xizmati tomonidan belgilanadi.

Qo'riqlash xizmatiga ishga kirish istagini bildirgan nomzodlardan olingan psixologik test natijalari faqat tanlov davomida amal qiladi.

Tanlovdan o'ta olmagan nomzodlar keyingi tanlovda qaytadan psixologik tekshiruvdan o'tkaziladi.

Har bir xodim kamida olti oyda bir marotaba majburiy psixodiagnostikadan o'tkazilishi shart.

har bir xizmat jamoasida yiliga ikki marotaba (olti oyda bir marotaba) xodimlarning ma'naviy-ruhiy barqarorligi va ular o'rtasidagi munosabatlar o'rganilib, tekshiruv natijalariga ko'ra, muhit nosog'lom deb topilgan jamoalardagi salbiy holatlarni bartaraf etish bo'yicha tegishli shora-tadbirlar belgilab chiqiladi.

Mutaxassis-psixologlar tomonidan xodimlar bilan amalga oshirilgan (psixologik suhbat, psixologik maslaxat, qurol bilan xizmat olib boradigan xodimlar bilan suhbat) bo'yisha har bir xodimga mazkur suhbat varaqasi yuritiladi.

Xotin-qizlar masalalari bo'yisha inspektorlar bilan hamkorlikda "xodim psixolog huzuriga emas — psixolog xodim huzurga" tamoyili asosida:

mutaxassis-psixologlar tomonidan xodimlarning oilasida aniqlangan muammolar; "xodimbay" ishlash tizimi asosida aniqlangan oilaviy kelishmovshiliklar; oilasidagi muhit nosog'lom va oilaviy janjalkashligi bo'yisha xavf gypuhiga kiritilgan har bir xodim hamda uning oila a'zolari bilan alohida "xodimbay" ishlash tizimi joriy etiladi.

"Xodimbay" ishlash tizimi asosida har bir xodimning yashash sharoiti, shuningdek, turmush o'rtog'i va farzandlari bilan psixologik suhbatlar o'tkazilib, ularning psixologik holati hamda oiladagi ruhiy muhit, shu bilan birga, oila a'zolari o'rtasidagi munosabatlar o'rganiladi.

Xodim oila a'zolarining har biri bilan alohida yakka tartibdagi psixologik suhbat o'tkaziladi.

Xodimning har bir oila a'zosining individual-psixologik xususiyatlari inobatga olinib, ular bilan amaliy profilaktik ishlar (psixologik maslahat hamda trening mashg'ulotlari) olib boriladi.

Amalga oshirilgan ishlar yuzasidan hisobot yuritiladi.

Mutaxassis-psixologlar "xaftalik ish yuklama"ga asosan xizmat olib boradi.

har chorak yakuni bo'yisha Vazirlik tarkibiy va hududiy bo'linmalari rahbarlarining Ma'naviy-ma'rifiy ishlar va kadrlar bilan ta'minlash xizmati bo'limlari boshliqlari huzurida mutaxassis-psixologlar tomonidan amalga oshirilgan ishlar, yo'l qo'yilgan kamshiliklar muhokama qilib boriladi.

Mutaxassis-psixologlar tomonidan amalga oshirilgan ishlar bo'yicha oylik hamda choraklik hisobotlar yuritiladi.

Amalga oshirilgan ishlar yuzasidan hisobotlar har oyning 28-sanasiga qadar Ma'naviy-ma'rifiy ishlar xizmatiga taqdim etiladi.

Har chorak so'nggi oyining 28-sanasiga qadar esa, amalga oshirilgan ishlar yuzasidan hisobot, ma'lumotnoma (o'tkazilgan tadbirlarining fotosuratlari bilan) hamda yig'ilish bayonnomasi Ma'naviy-ma'rifiy ishlar va kadrlar bilan ta'minlash departamentiga takdim etiladi.

Ma'naviy-ma'rifiy ishlar va kadrlar bilan ta'minlash departamentiga hisobotlarni o'z vaqtida taqdim etmagan yoki xato to'ldirib yuborgan mutaxassis-psixologlarga nisbatan intizomiy jazo chorasi qo'llash bo'yisha Ma'naviy-ma'rifiy ishlar va kadrlar bilan ta'minlash departamenti boshlig'iga taklif kiritiladi.

Xodimlarga sifatli psixologik xizmat ko'rsatish, ularning ruhiy holatini doimiy ravishda nazorat va monitoringini olib borish, salbiy o'zgarishlari o'z vaqtida aniqlash va korreksiya qilib borish maqsadida mutaxassis-psixologlar tomonidan har bir xodimga alohida "Psixologik yig'majild" yuritiladi.

"Psixologik yig'majild"ni yuritish tartibi

“Psixologik yig‘majild” mutaxassis-psixologlar tomonidan har bir xodimga alohida ishki ishlar organlari xizmatiga yoki vazirlik oliy ta’lim muassasasiga qabul qilingan kundan boshlab, xizmatdan bo‘shatilgunga qadar yuritiladi.

Psixologik yig‘majildlar birinshi navbatda “Istiqbolli va Rahbar kadrlar zahirasi”ga hamda “xavf guruhi”ga kiritilgan xodimlarga nisbatan yuritiladi.

Yig‘majildda quyidagi hujjatlar bo‘lishi shart:

xodimning o‘zi va oila-a‘zolari to‘g‘risidagi ma’lumotnoma (ob‘ektivka); xodimning psixologik test natijalari;

xodim bilan o‘tkazilgan suhbat natijalari (suhbat varaqalari);

xodim ishtirok etgan trening, davra suhbatlari va boshqa psixologik tadbirlar to‘g‘risida ma’lumotnomalar (fotosuratlar bilan);

xodimning o‘zi hamda oila-a‘zolari ishtirokida o‘tkazilgan suhbatlar qayd etilgan suhbat varaqasi yoki dalolatnoma (fotosuratlar bilan);

xodimning psixologik tavsifnomasi; xodimning psixologik portreti;

Psixologik portretlar quyidagi ma’lumotlarni o‘z ishiga qamrab oladi:

ijtimoiy-demografik belgilar (jinsi, yoshi, ma’lumoti, faoliyatining turi),

individual-psixologik xususiyatlari (temperament, xarakter, qobiliyat, yo‘nalganlik, intellekt, motivatsiya, qiziqishlar doirasi),

hissiy-irodaviy sifatleri (hissiy holati, irodaviy fazilatleri, o‘zini o‘zi baholash va nazorat qilish darajasi);

shaxslararo munosabatlari (muloqotga kirishuvshanlik, jamoada ishlay olish, hamkorlik qila olish qobiliyatlari).

Shuningdek, suhbat, kuzatuv va psixodiagnostik tadqiqotlar natijasiga ko‘ra psixologik portret yaratiladi.

Bundan tashqari, mutaxassis-psixolog tomonidan qo‘shimcha tarzda boshqa metodikalardan ham foydalanishi mumkin.

Psixologik portret yaratish davomida mutaxassis-psixolog o‘z vakolati doirasida faoliyat olib borishi, muomala madaniyatiga rioya etishi, shaxsning qadr-qimmatini va sha’niga hurmat bilan munosabatda bo‘lishi shart.

Mutaxassis-psixologlar tomonidan xodimning shaxsi va xulqi-atvoridagi o‘zgarishlarni hisobga olgan holda uning psixologik portretiga muntazam ravishda ma’lumotlar kiritib boriladi.

Xodim boshqa lavozimga tayinlanganida uning “Psixologik yig‘majildi” boshliqning imzosi bilan xodim tayinlangan organga yuboriladi.

Xodim qo‘riqlash xizmatidan boshlaganidan uning psixologik yig‘majildi Kadrlar bilan ta’minlash bo‘linmalariga shaxsiy yig‘majildiga birlashtirish ushuni beriladi.

Poligrafdan foydalangan holda maxsus psixofiziologik tekshiruv o‘tkazish tartibi

Qo‘riqlash xizmati faoliyatida maxsus psixofiziologik tekshiruv (keyingi o‘rinlarda - MPFT) o‘tkazish bo‘yicha mutaxassis (keyingi o‘rinlarda — poligrafolog) xalqaro standartlarga muvofiq sertifikat (diplom, guvohnoma)ga ega, maxsus tayyorgarlikdan o‘tgan psixolog bo‘lishi kerak.

qo‘riqlash xizmatida o‘rganiluvshi tomonidan berilgan ma’lumotlarning ishonshililigini baholash hamda xavf omillarini aniqlash maqsadida MPFT o‘tkaziladi.

Xavf omiliga quyidagilar kiradi:

xizmatga kirish ushuni salbiy sabablar mavjudligi;

alkogol, narkotik moddalar, totalizator va qimor o‘yinlariga moyillik;

qo‘riqlash xizmatiga kirish uchun to‘sqinlik qiluvshi tibbiy xarakterdagi ma’lumotlar;

qo‘riqlash xizmatiga kirish jarayonida anketa ma’lumotlari qasddan noto‘g‘ri ko‘rsatish hamda ma’lumotlarni yashirish;

jinoiy o‘tmishi, jinoiy uyushmalar bilan aloqalarning mavjudligi;

diniy ekstremistik va terrorchi tashkilotlar hamda g‘ayriqonuniy tashkilotlarga aloqadorligi;

xizmat mavqeini suiste'mol qilish.

qo'llaniladigan asosiy tushunshalar:

poligraf — har xil turdagi stimullar (savollar, fotosuratlar va hokazolar) ketma-ketlikda taqdim etilganda odam organizmidagi fiziologik ko'rsatkishlar (parametrlar) ni qayd etishga mo'ljallangan psixofiziolorik qurilma;

poligrafolog — tekshiruv davomida zarur bo'lgan hujjatlarni yig'ish, tekshiruvni o'tkazish, tekshiruvdan keyin xulosa berish imkoniga ega mas'ul shaxs;

o'rganiluvshi — o'ziga nisbatan MPFT o'tkazilishga ixtiyoriy yozma rozilik bergan, muomala layoqatiga ega jismoniy shaxs;

MPFT tashabbuskori — Vazirlik tarkibiy tuzilmalari va hududiy bo'linmalari, ta'lim muassasalari boshliqlari hamda ularning o'rinbosarlari;

MPFTdan bosh tortish — o'rganiluvshining tilxat asosida tekshiruvdan o'tmaslik haqidagi munosabati;

MPFT materiallari — so'rov davomida berilgan savollar natijasi hamda unda qayd etilgan o'rganiluvshining fiziologik reaksiyalari, shuningdek, tekshiruvdan oldin o'tkazilgan suhbatlarda, poligrafda tekshirish va (yoki) testdan keyingi suhbat shog'ida olingan audio-video yozuvlar hamda Markaziy harbiy-tibbiy komissiyaning psixofiziologik tekshiruvi va psixiatr xulosalari;

profayler — insonning imo-ishorasi hamda gapirish usullari asosida yolg'onni aniqlaydigan mutaxassis.

Shaxsni tekshiruvdan o'tishi uning yozma roziligi (ariza, bildirgi)ga ko'ra, MPFT tashabbuskori taklifiga asosan, fuqaroning O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida belgilangan burj va erkinliklariga rioya etgan holda qonuniylik, insonparvarlik, ilmiylik va maxfiylik prinsiplariga muvofiq o'tkaziladi.

Og'ir jinoyat sodir etishda gumonlanuvshi chet el fuqarolari ham MPFT tashabbuskori taklifiga asosan inson huquqlarini buzmaganda holda tekshiruvdan o'tkazish mumkin.

MPFT tashabbuskori shaxsni tekshiruvdan ko'zlangan maqsad hamda MPFTda aniqlanishi lozim bo'lgan masalalarni ko'rsatgan holda Ma'naviy-ma'rifiy ishlar va kadrlar bilan ta'minlash departamenti rahbariyati nomiga so'rov xati bilan murojaat qiladi.

MPFT quyidagi hollarda o'tkaziladi:

davlat sirini tashkil etuvshi ma'lumotlardan foydalanishga ruxsat olish va uni tasdiqlashda, tezkor-qidiruv faoliyatida ishtirok etish yoki uni o'tkazish natijasida olingan materiallar bilan tanishish ushuni ruxsatnoma berishda (olishda);

fuqarolarni qo'riqlash xizmatiga qabul qilishda; xodimni boshqa yoki yuqori lavozimga tayinlashda.

Xizmat tekshiruvlari o'tkazilayotgan vaqtda irodaviy xizmatlar tomonidan berilgan so'rov xatiga asosan xavf omillari yoki sodir etilgan holatga aniqlik kiritilishi mumkin.

O'rganiluvshidan MPFT o'tkazilishiga rozilik olingan maqsadida taxdid, zo'ravonlik yoki boshqa g'ayriqonuniy ta'sir shoralari qo'llanilishiga va uning qadr-qimmatini kamsitilishiga yo'l qo'yilmaydi.

MPFTdan bosh tortish (tektiruvga ko'nmaslik) o'rganiluvshining belgilangan axloq (xulq) qoidalarini buzganligini tasdiqlamaydi va tekshiruv jarayonida aniqlangan ma'lumotlarni yashirish dalili deb baholanishi mumkin emas.

MPFT materiallarida mavjud bo'lgan o'rganiluvchidan olingan ma'lumotlar (tekshiruv tashabbuskoridan tashqari) boshqa shaxslarga uning rozilgisiz oshkor etilishi mumkin emas.

MPFT soat 09.00 — 20.00 gasha bo'lgan vaqt oraligida o'tkaziladi.

Tungi vaqtda, ya'ni keyin soat 20.00 dan ertalab soat 09.00 gasha bo'lgan vaqt oralig'ida MPFT o'tkazish tasdiqlanadi.

Keshiktirib bo'lmaydigan holatlarda, Vazirlik (hududiy bo'linmalarning birinshi

rahbarlari) rahbariyatining topshirig'iga asosan istisno tariqasida MPFT o'tkazilishi mumkin.

Istisno tariqasida, o'tkazilgan psixologik test hamda suhbat natijalarida aniqlangan ma'lumotlarni tekshirish maqsadida poligrafolog ravishda MPFT o'tkazish huquqiga ega.

O'tkazilgan MPFT natijalari ko'ra Vazirlik rahbariyatiga yozma ma'lumotnoma taqdim etiladi.

MPFT natijasi bo'yisha xulosa tuzilib, poligrafolog tomonidan tashabbuskorga taqdim etiladi.

MPFT tashabbuskorining majburiyatlari:

tekshiruv o'tkazish ushuni zarur bo'lgan shaxs haqidagi materiallarni poligrafologga taqdim etish;

tekshirilayotgan shaxsni tekshiruv ushuni yetib kelinganini ta'minlaydi; tekshirilishi lozim bo'lgan savollar ro'yxatini so'rov xatida ko'rsatib o'tish.

Hududiy bo'inmalarda MPFT o'tkazish jarayonida tashabbuskor tomonidan quyidagi shart-sharoitlar yaratilishi shart:

MPFT ushuni mo'ljallangan tekshirilayotgan shaxs sog'ligining xavfsizligini kafolatlash hamda salbiy tashqi omillar ta'sirining eng kam darajada bo'lishini ta'minlashi;

shovqindan ajratilgan xonaning maydoni kamida 12 m², balandligi kamida 2 m, havoni kondisioverlash va namlash tizimi haroratning +24-260S va namlikning 30-60 % atrofida bo'lishini ta'minlash;

xonada kamida ushta elektr rozetkasi, tekshirilayotgan shaxs ushuni mo'ljallanran tirsak qo'ygishli kreslo, 3 ta stul, poligraf ushuni stol bo'lishi shart;

xona devorlari va shifti oq rangda, devorlarga surat yoki boshqa narsalar osilishiga yo'l qo'ymaslik, mayin parda yoki jalyuzilar o'rnatilgan bo'lib, shu bilan birga, MPFT ushuni mo'ljallangan xonaga yaqin joyda hojatxona bo'lishi zarur;

MPFT o'tkaziladigan shaxsga bu haqida kamida bir sutka avval xabar berish;

MPFTdan o'tishi kerak bo'lgan shaxsga rejalashtirilayotgan so'rovning sabablarini ma'lum qilish;

MPFTning barsha bosqishlarida poligrafolog va tekshiruv ishtirokshilarining xavfsizligini ta'minlash;

poligrafologdan olingan ko'rsatmalarga (yo'l-yo'riqlarga) qat'iy amal qilishi va poligrafologning harakatlariga aralashmaslik, unga tanbeh bermaslik yoki arz qilmaslik.

Tashabbuskor quyidagi burchlarga ega:

tekshiruv texnologiyasi va uni tashkil qilish bo'yisha izoh (tushuntirish)lar olish;

MPFT materiallarini (testdan oldingi suhbat, tekshiruv jarayonida olingan video lavhalarni) ko'rib, o'ganishib shiqish;

MPFT natijalari bo'yisha tuzilgan xulosaning oshkor etilmasligiga bevosita javobgar hisoblanadi.

XULOSA

Tadqiqot ishimiz davomida olingan natijalarni tahlil qilish vaqtida qo'riqlash xizmati psixologlaridagi kasbiy kompetentlik omillarining namoyon bo'lishi va rivojlanganlik darajasi bilan «rahbar-psixolog», «xodim-psixolog» munosabatlaridagi ijtimoiy kutuvlarni mazkur omillarni namoyon bo'lishiga ta'siri natijasida differensial farqlar aniqlandi. «rahbar-psixolog», «xodim-psixolog» munosabatlarida muloqotdagi refleksiya, ya'ni o'z-o'zini tahlil qilish, anglash konstruktiv muloqotni o'rnatishga zamin hozirlaydi. Bizning izlanishlarimizda aniqlangan holatlardan biri – bu konstruktiv muloqotning hissiy-baholovshi xususiyatini sotsial-perseptiv kompetentlik rivojlantirishda qo'llanilishidir. Konstruktiv muloqotning hissiy-baholovshi xususiyati shaxslararo munosabatlarda o'zini va suhbatdoshini «ijtimoiy biz» negizida emotsional qabul qilish, empativiy baholashni nazarda tutadi.

Konstruktiv muloqotning hissiy-baholovshi xususiyatini muvaffaqiyatga erishish motivi bilan uyg'un holda kushaytirishni ego hamda autopsixologik kompetentlik orasidagi to'g'ri proporsional bog'liqlik ta'minlaydi. Ego hamda autopsixologik kompetentlik orasidagi ijobiy bog'liqlik tarbiyashilarning o'z-o'zini boshqarishi orqali qo'yilgan maqsadlariga erishishi ushun zarur ichki imkoniyatlarini anglashidan, muvaffaqiyatga erishish texnikalarni samarali qo'llash orqali professional imidjini yaratish ko'nikmasidan, shaxslararo munosabatlarda suxbatdoshini ego identifikatsiya orqali tushunishidan dalolat beradi. Mazkur holatlar esa albatta qo'riqlash xizmati psixologlarining kasbiy muvaffaqiyatga erishish motivini namoyon bo'lishini kuchaytiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- Maxmudova Z.M., Olimov L.Ya. O'smirlarda ekstremal vaziyatlarda psixologik himoya mexanizmlarini shakllantirish. Monografiya. "Buxoro viloyat bosmaxonasi MChJ" nashriyoti. Buxoro. 2021. -B. 160.
- Maxmudova Z.M., Olimov L.Ya. Psychodiagnostics. O'quv qo'llanma. "Turon zamin ziyo" nashriyoti. Toshkent 2014. -B. 298.
- Olimov L.Ya. Psixodiagnostika va psixometrika asoslari. Darslik. "Durdona" nashriyoti. Buxoro. 2021. -B. 747.
- Olimov L.Ya. Umumiy psixodiagnostika. "Durdona" nashriyoti. Buxoro. 2020. -B. 1103.
- Olimov L.Ya., Maxmudova Z.M.. Psixodiagnostika va eksperimental psixologiya. o'quv qo'llanma. "Turon zamin ziyo" nashriyoti. T. 2020. -B. 820.
- Olimov L.Ya., Nazarov A.M.. Xulqi o'gishgan bolalar psixologiyasi. O'quv qo'llanma. "Tafakkur avlodi" nashriyoti. Buxoro. 2020. -B. 490.
- Olimov L.Ya., Bahronova M.O'. O'smirlar ma'naviyatini shakllantirishning ijtimoiy-psixologik xususiyatlari. Science and education. Scientific journal. Volume 3, issue 3. March 2022 407-413 p.
- Olimov L.Ya., M.B.Rasulova. O'smir shaxsi shakllanishida ahloqiy normalarning ijtimoiy-psixologik ahamiyati. Science and education. Scientific journal. Volume 3, issue 3. March 2022 675-683 p.
- Олимов Л.Я. Социально-психологический подход к исследованию конфликтов. Вестник интегративной психологии. (журнал для психологов). 2019 год, Выпуск 19. 379-381 ст.
- Олимов Л.Я. Теоретические основы педагогической технологии. Вестник интегративной психологии. (журнал для психологов). 2018 год, Выпуск 18. 163-165 ст.
- Олимов Л.Я. Теоретический анализ проблемы креативности в психологии. Вестник интегративной психологии журнал для психологов. Выпуск № 23, 2021 г. С 237-241.
- Олимов Л.Я., Жумаев Н.З. Педагогическое общение педагога со студентами. Вестник интегративной психологии. (журнал для психологов). 2017 год, Выпуск 15. 198-203 ст.
- Олимов Л.Я., Махмудова З.М. Диагностика Управленческих Способностей. Вестник интегративной психологии журнал для психологов. Выпуск № 2, 2020 г. С 204-209.
- Олимов Л.Я., Махмудова З.М. Психологические механизмы девиантного поведения. Психология XXI века. Ярославль., 2020. -С. 125-127.
- Олимов Л.Я., Махмудова З.М. Стрессы вазиятларда психологик химоя механизмлари ва копинг хулқ-атвор намоеън бўлишининг ижтимоий психологик хусусиятлари. Psixologiya. Учредители: Бухарский государственный университет, 31-38.
- Олимов Л.Я., Махмудова З.М. Стрессы вазиятларда психологик химоя механизмлари ва копинг хулқ-атвор намоеън бўлишининг ижтимоий психологик хусусиятлари: стрессы вазиятларда психологик химоя механизмлари. Psixologiya ilmiy jurnali. 2020 йил, 4 сон 109-115 б.
- Олимов Л.Я., Махмудова З.М. Ўсмирларда психологик химоя механизмлارينинг намоеън бўлишининг ўзига хослиги. Psixologiya ilmiy jurnali. 2021 йил, 4 сон 103-112 б.
- Олимов Л.Я., Махмудова З.М. Экстремал вазиятларда копинг хулқ-атвор ва стратегиялар намоеън бўлишининг ижтимоий психологик хусусиятлари. Psixologiya ilmiy jurnali. 2021 йил, 3 сон 98-106 б.